

**Львівський Державний Університет Фізичної Культури
ім. І. Боберського**

Кафедра гуманітарних дисциплін

ЛЕКЦІЯ № 10

Тема: “Соціологічне дослідження: поняття, функції, види, етапи.”
з дисципліни “Соціологія” для студентів ФПО, ФКіС, ФФТіЕ, ФТ, ФП та ЗО

Виконавець:
к.н.ф.в. і с., доц.
Курчаба Т.М.

Лекція обговорена і затверджена на засіданні кафедри гуманітарних
дисциплін (протокол № 1 від “31 ” серпня 2018 р.).

Зав. каф.,
к.і.н., проф.

Полянський О.А.

План

1. Соціологічні дослідження, їх роль і місце в структурі соціології.
2. Класифікація соціологічних досліджень, їх функції, види етапи.
3. Методика, техніка та процедура соціологічного дослідження, його мета і завдання.
4. Програма соціологічного дослідження, її призначення та складові частини.

Соціологічне дослідження - система логічно послідовних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур для отримання наукових знань про соціальне явище чи процес.

КСД поділяються

За метою:

Фундаментальні дослідження - встановлення і аналіз соціальних тенденцій, вирішення найскладніших проблем суспільства.

Прикладні дослідження - вивчення конкретних об'єктів.

За витратами часу:

Довгострокові (3 і більше років);

Середньострокові (6 міс.-3р.);

Короткострокові (2-6міс);

Експрес-дослідження (1-2тижд. - 1-2міс).

За системою вибору одиниць об'єкта:

Монографічні - спрямовані на вивчення певного соціального явища або процесу на одному об'єкті, який виступає представником цілого класу подібних об'єктів.

Суцільні - обстежуються усі без винятку одиниці об'єкта (проводять рідко, оскільки потребують великих витрат часу та ресурсів).

Вибіркові дослідження - обстежують лише частину об'єкта.

За глибиною аналізу КСД поділяються на:

Розвідувальне (пошукове, пілотажне) - найпростіший вид соціологічного аналізу, який дозволяє розв'язувати обмежені завдання: випробування методичних документів, уточнення мети, гіпотези, задань. Програма КСД спрощена, сукупності, що обстежуються, невеликі: від 20 до 100 чоловік. Випереджає глибоке вивчення проблеми. Доцільне у випадках, коли проблема вивчена недостатньо або постає вперше. Дозволяє отримати оперативну соціологічну інформацію.

Описове дослідження - більш складний вид соціологічного аналізу. Отримують емпіричну інформацію, яка дає відносно цілісне уявлення про соціальне явище, що вивчається. Проводиться у випадку, коли об'єкт аналізу відносно велика сукупність, що відрізняється різними характеристиками. Виділення в структурі об'єкта відносно однорідних груп дає можливість оцінити характеристики, виявити наявність або відсутність зв'язків між ними. Застосовується один або кілька методів збору соціологічної інформації.

Аналітичне дослідження - найскладніший вид соціологічного аналізу. Дозволяє не лише описати елементи явища чи процесу, а й виявити причини, які лежать в його основі. Головне завдання - пошук причинно-наслідкових зв'язків. „

Від кількості повторень КСД поділяються:

Разове дослідження - дає інформацію про стан об'єкта аналізу, кількісні характеристики явища або процесу в момент його вивчення (статична інформація). Дає зріз характеристик об'єкта, проте не дає відповіді на питання щодо тенденцій його змін в часі.

Повторне дослідження - дослідження одного або різних контингентів, що проводяться кілька разів, через певні проміжки часу, в однакових або відмінних соціальних умовах. Головне - співставленість досліджень.

Повторні дослідження поділяються на:

Трендові дослідження - здійснюються на аналогічних вибірках або в межах однієї генеральної сукупності з інтервалами у часі з метою аналізу змін на рівні певної групи або сукупності. Розрізняють:

когортні тренди - об'єкт дослідження певна вікова група, що залишається постійно в повторних дослідженнях;

історичні тренди - об'єктом дослідження є вікова група, що обстежується через певні проміжки часу. Постійною залишається вікова група, а когорта і час проведення обстежених змінюється.

Панельне дослідження - обстежуються одні і ті ж люди через однакові часові інтервали (кількість років, за умов здійснення на них соціального впливу).

Лонгітюдне дослідження - момент повторення визначається з врахуванням генези сукупності, що вивчається, тобто з досягненням сукупністю певної стадії свого розвитку.

КСД має ряд етапів свого здійснення, які різняться один від одного характером і змістом, формами і процедурами дослідницької діяльності.

Підготовчий етап - уточнення теми дослідження, мети та завдань, розробка програми дослідження, встановлення вибірки, розробка та тиражування методичних документів, визначення методів дослідження, складання трафіків роботи тощо.

Етап збору первинної соціологічної інформації (польовий) - збір неугагальнених відомостей: записи дослідника, виписка з документів, окремі відповіді респондентів. *Польовий етап* означає, що дослідник переходить до збирання фактичних даних з обраної проблематики в реальних умовах.

Фактичні дані можна отримати шляхом застосування відповідних методів:

- ◆ спостереження;
- ◆ аналізу документів;
- ◆ опитування;
- ◆ соціального експерименту.

Етап підготовки і обробки інформації - перевірка та упорядкування інформації за допомогою ЕОМ. Процес обробки даних соціологічного дослідження включає такі етапи:

- ◆ кодування отриманої інформації;
- ◆ введення інформації в комп'ютер;
- ◆ перевірка введених даних;
- ◆ обчислення та аналіз результатів.

Аналіз інформації і підготовка підсумкових документів (заключний етап) - формування висновків відносно сформульованих гіпотез, виявляються соціальні зв'язки, тенденції, протиріччя, нові соціальні проблеми, здійснюється підготовка наукового звіту за підсумками дослідження, формулюються висновки та рекомендації щодо розв'язання проблеми, вивченню якої й було присвячено дослідження. Аналіз даних передбачає побудову таблиць, обчислення статистичних показників, перевірку гіпотез, побудову нових ознак тощо. Первинні дані упорядковуються різними статистичними методами, наприклад:

- ◆ групування;
- ◆ обчислення узагальнюючих параметрів та коефіцієнтів;
- ◆ кореляційний.

Отримані при соціологічному дослідженні дані потребують *інтерпретації*-перетворення соціологічної інформації з числових показників у логічну форму, тобто в конкретні характеристики об'єкта дослідження. На цьому ж етапі здійснюється формулювання практичних рекомендацій, які визначаються темою та цілями дослідження.

Завершенням соціологічного дослідження є складання звіту.

Програма конкретного соціологічного дослідження

Соціологічне дослідження - це єдність теоретичного та емпіричного етапів аналізу різних сторін соціальної реальності. Науковий аналіз проблем потребує відповідної підготовки для забезпечення надійності та достовірності отриманих в результаті дослідження даних.

Починається соціологічне дослідження з розробки програми, яка визначає логічну послідовність науково - аналітичної роботи творчого колективу.

Зміст та структура програми залежать від головної мети дослідницької діяльності. З цієї точки зору виділяють два різновиди досліджень:

- ◆ *теоретико-прикладні дослідження*, мета яких - сприяння розв'язанню соціальних проблем шляхом розробки нових підходів до їх вирішення та пояснення;
- ◆ *прикладні дослідження*, завдання яких - визначення конкретних дій щодо практичного вирішення визначених соціальних проблем.

Програма соціологічного дослідження - це науковий документ, у якому логічно відображена схема переходу від теоретично - методологічного викладення проблеми до конкретного дослідження.

У процесі розробки програми вирішуються питання визначення об'єкта, розробляються конкретні методики збору, обробки та аналізу отриманої емпіричної інформації.

Програма складається з двох частин:

- ◆ **теоретико-методологічний розділ;**
- ◆ **організаційно-методичний розділ.**

Теоретико-методологічний розділ програми містить:

- ◆ формулювання проблеми, визначення об'єкта та предмета дослідження;
- ◆ визначення мети та завдань дослідження;
- ◆ уточнення та інтерпретацію основних понять;
- ◆ попередній систематичний аналіз об'єкта дослідження;
- ◆ розробку робочих гіпотез.

Організаційно-методичний розділ містить:

- ◆ стратегічний план дослідження;

- ◆ обґрунтування вибірки;
- ◆ визначення головних процедур збирання та аналізу вихідних даних.

Доповненням програми є робочий план, в якому впорядковуються етапи роботи, терміни проведення дослідження, визначаються необхідні матеріальні та людські ресурси тощо.

Програма дослідження має виконувати такі функції:

- ◆ методологічну;
- ◆ методичну;
- ◆ організаційну.

Методологічна функція програми передбачає чітке окреслення наукової проблеми, визначення мети та завдань дослідження.

Методична функція полягає у розробці процедури дослідження, визначенні методів збору та аналізу інформації.

Організаційна функція виявляється у організації роботи колективу соціологів, визначенні та розподілі функцій, формах контролю за ходом дослідження.

Успіх соціологічного дослідження залежить від того, наскільки ретельно розроблена програма. *Теоретико - методологічний* розділ починається з формулювання проблеми дослідження, визначення об'єкта та предмета соціологічного пізнання. Вирішенню цього завдання сприяє аналіз *проблемної ситуації*, яку можна визначити як протиріччя між знанням про потреби людей в тих чи інших діях та незнанням про шляхи, методи та засоби реалізації цих дій.

Результатом аналізу проблемної ситуації є формулюванні *теми* дослідження, в якій обов'язково визначається конкретний *об'єкт* дослідження. Це може бути соціальний процес, соціальні групи, взаємовідносини, явища.

Об'єкт соціологічного дослідження - це те, на що спрямований процес пізнання.

Предмет дослідження - це найбільш значущі з теоретичної або практичної точки зору якості, особливості відношення об'єкту, які потребують безпосереднього вивчення.

Мета дослідження - це той кінцевий результат, який дослідник має отримати після закінчення

Мета дослідження та його гіпотези визначають *тип та способи вибірки*.

При дослідженні за розвідувальним планом вимоги до вибірки не дуже суворі.

У цьому випадку відбір одиниць спостереження на об'єкті визначається за простим правилом: виділяють полярні групи за суттєвими для аналізу критеріями. Чисельність таких несистематичних вибірок не визначається. Все залежить від якості отриманої інформації. Спостереження або опитування проводяться доти, доки отриманої інформації не буде досить для формулювання гіпотез. Склад та обсяг вибірки не фіксується заздалегідь, а визначається досвідом у процесі розвитку дослідження. Інші два типи досліджень потребують *репрезентативної вибірки*. Вимоги репрезентативності вибірки означають, що, за визначеними параметрами, склад обстежуваних у дослідженні повинен наближатися до відповідних пропорцій у генеральній сукупності.

Важливим етапом в організації соціологічного дослідження є *розробка інструментарію*, тобто перехід від теоретичних конструкцій до емпіричних показників, які відображуються у питаннях анкети, інтерв'ю, спостереженні та ін. Ці

показники повинні бути доступні спостереженню та вимірюванню і відбивати різноманітні соціально - психологічні характеристики об'єкта.

Розробляючи інструментарій, готують інструкції з проведення польового етапу соціологічного дослідження.

Гіпотеза у конкретному соціологічному дослідженні

Важливим складовим елементом теоретико - методологічного розділу програми конкретного соціологічного дослідження є *розробка та формулювання робочих гіпотез*.

Гіпотеза - це обгрунтоване наукове припущення для пояснення відношень, фактів, явищ, які безпосередньо не спостерігаються. У процесі дослідження гіпотеза має бути або підтвердженою, або спростованою. Гіпотези, що підтвердилися у дослідженні, стають теорією, збагачують науку новими знаннями, і можуть бути використані у практичній діяльності. Якщо гіпотеза виявилася спростованою, це не означає, що дослідження було марним. Отримані знання можуть стати відправними для формування нових гіпотез або для розробки нових напрямків дослідження.

Розрізняють такі основні процедури побудови гіпотез: *висунення гіпотез, формування гіпотез та їх перевірка*.

Гіпотези розробляються у два етапи: в процесі розробки програми, а також після "пілотажу" - пробного дослідження, коли гіпотези уточнюються, коректуються, доповнюються або висуваються нові.

Вимоги, яким повинна відповідати гіпотеза:

- ◆ гіпотеза не може містити понять, які не мають емпіричних індикаторів (тобто, попередньо не проінтерпретовані), інакше вона не може бути перевіреною;

- ◆ гіпотеза не повинна суперечити отриманим раніше знанням та встановленим фактам;

- ◆ гіпотеза має бути простою і не містити умов, припущень, що утруднюють її розуміння;

- ◆ гіпотеза повинна бути такою, що перевіряється за існуючого рівня знань та методичних можливостей;

- ◆ гіпотези у дослідженні повинні бути об'єднані в систему доведень висунутого пояснення.

Гіпотези класифікують за різними підставами. Так, виходячи із завдань дослідження, розрізняють *основні та неосновні гіпотези*; за ступенем узагальненості виокремлюють *висхідні гіпотези та гіпотези-наслідки*; за порядком висунення розрізняють *первинні та вторинні гіпотези*. За змістом гіпотези можуть бути *описові, пояснювальні та гіпотези на прогноз*.

Тема 2. Вибірка у соціологічному дослідженні.

На етапі збирання первинних матеріалів суб'єкт соціологічного дослідження повинен з'ясувати, кількісні та якісні параметри об'єкта, уточнити, хто є носієм інформації, скільки таких носіїв треба обстежити, щоб отримати реальну картину соціальної реальності. У практиці емпіричних досліджень, якщо об'єкт кількісно невеликий (не перевищує 300 – 500 одиниць), можна вдатися до суцільного обстеження.

Проте соціологія найчастіше має справу з великими групами людей, носіями певних характерних ознак, учасниками різноманітних соціальних процесів. Об'єктом досліджень можуть бути десятки і сотні тисяч людей, що мешкають у

різних регіонах, містах, областях, великі соціальні спільноти. Дослідник, дбаючи про якість, достовірність майбутніх результатів, повинен ретельно підійти до вибору найоптимальніших методів. Адже суцільні обстеження за таких умов неможливі (виняток становлять суцільні дослідження, що використовують під час проведення перепису населення, референдумів). Тому найчастіше вдаються до вибіркового методу як альтернативи суцільному обстеженню. Його теорія ґрунтується на досягненнях математичної статистики.

Література, використана для написання лекцій:

1. Дворецька Г.В. Соціологія: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1999. – 340 с.
2. Іванов В.Ф. Соціологія масової комунікації: Навч. посібник. – К., 1999.
3. Павличенко П.П., Литвиненко Д.А. Соціологія: Навч. посібник. – К.: Лібра, 2000.
4. Піча В.М. та ін. Соціологія. – К., 1996.
5. Погорілий О.І. Соціологічна думка ХХ століття. Посібник. – К., 1996.
6. Ратушна Г. Соціологія (матеріали курсу лекцій). Навчальний посібник. Видання 2-е, доп. і перероб. – Тернопіль, 1999. – 148 с.
7. Соціологія: Підручник / За загальною ред. Проф. В.П. Андрющенка, проф. М.І. Горлача. – Харків – Київ, 1998.
8. Соціологічна думка України: Навч. посібник. – К.: Заповіт, 1996.
9. Соціологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.Г. Городяненка – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 500 с.
10. Черниш Н. Соціологія: Курс лекцій. – Львів, 1996. - №3. – С.38-58.
11. Якуба О.О. Соціологія: Навч. посібник для студ. – Харків: Константа, 1996.
http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/3411/1/kurchaba_posibnyk.pdf